

ПЕДАГОГИКА. ФИЛОЛОГИЯ

Алимбеков А.А., Йылдыз Текин

**ПАТРИОТТУУЛУККА ТАРБИЯЛОО БОЮНЧА КӨЗ КАРАШТАРДЫН
ӨНҮГҮШ ЭВОЛЮЦИЯСЫ**

Алимбеков А.А., Йылдыз Текин

**ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ ВЗГЛЯДОВ НА РАЗВИТИЕ
ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ**

A.A. Alimbekov, Yildiz Tekin

**EVOLUTION OF VIEW ON THE DEVELOPMENT
OF PATRIOTIC EDUCATION**

УДК: 37:371.035.2

Макалада патриотизм жана патриоттуулукка тарбиялоонун мани-маўызы жана мазмуну каралган.

В статье рассматриваются содержание и значение патриотизма и патриотического воспитания, а также ее развитие.

The article deals with the content and meaning of patriotism and patriotic education, as well as its development.

"Патриотизм" жана "патриоттуулукка тарбиялоо" түшүнүктөрү маани-маңызы жагынан тынымсыз өзгөрүш өнүгүштү баштан кечирип келе жаткан коомдук аң сезимдин эң өзөктүү категорияларынын катарына кирет. Патриоттуулук дөөлөттөрүнүн алгачкы белгилери Байыркы Греция жана Римдин коомдук турмушунда учурайт. Бирок, Алсак, Спартадагы атуул түшүнүгү азыркы түшүнүктөрдөн алда канча айрымалуу. Башкача айтканда Спартада атуулдук идеал өкүмдарларга берилген алардын буйругу менен өлүмгө даяр адам идеялына жакын болгон. Чын-чынына келгенде Спарталык жоокерлерди мындай адат салттарга үйрөтүү кулчулукту орнотуунун каражаттарынын бири болгон. Адатта ар кандай эле коомдук руханий кубулуштун башат тамырын иликтегенде Европалыктардын тарыхы менен чектелип, өзүбүздүн бай тарыхыбыздын өрнөктүү жактарын көз жаздымда калтырып кетмей салтыбыз бар. Мындай салттан бир аз четтеп сөз болуп жаткан мселенинин контекстинде өз тарыхыбызга атап айтканда Орхон-Енисей жазууларындагы патриоттуулуктун идеалдарына баам салып көрөлүчү. Жазууларда дароо баамга урунган коомдук жашоо өнөктөрүнүн бири кагандар менен карапайым калк ортосундагы биримдик. Каган болуу-демек калк жоопкерчилигин алуу, Өзүнө өзү мен эмне жакшы иш жасадым? - деп суроо коюп эл алдында эсеп берүү. Эстеликтерде өтө эле жыш учураган төмөнкүдөй саптарды белгилүү өлчөмдө кагандардын калк алдында берген эсеби катары кабылдоого болот. "Мен он тогуз жашымда шат болдум. Он тогуз жыл каган болдум. Өлкөнү, мамлекетти коргодум.... Илгери Кадыркан жышты ашып, журтту (элди) анда кондурдук, иретке келтирдик. Батышка Кеңу-Тарманга чейин түрк элин жайгаштырдык. Ал кезде кул кулдуу болгон эле иниси агасын билбес эле, уулу атасын билбес эле" Теңир жалгаганы үчүн, мен курганым үчүн түрк эли куралган эле. Мен мынча тырышкандык менен курганды баштабасам, түрк эли өлөт эле, жок болот эле. Түрк бектери жана эл муну ойлогула! Ушундай деп билгиле! Мен түрк элине душманды жоготподум. Бир дагы атчан бастырып келе алган жок... анан эл кайра баш көтөрүп, чоң элге айланды. Мен өзүм карыдым, улуу жашчы болдум. Мен арбак болдум" [7, 108-б.] .

Карайлаган калкты бейпил, бардар турмушка жеткирип, башына бак таалай кондуруу эстеликтерде эбегейсиз чаалыкпаган эмгектин аркасы менен гана ишке ашаары бир нече ирет кайталанат. "Мен кандыкка келгенде телегейи тегиз журтка кан болбодум. Мен кандык кылган элдин кардында тамагы жок, үстүндө тону жок шордуу эл эле. Биз ата-бабабыз башкарган элдин даңкын өчүрбөс үчүн түн уктабадым, күндүз олтурбадым. Теңирим жалгап кутум бар үчүн өлүп кор болуп бараткан журтту тирилттим. Жылаңач элди тондуу кылдым, жарды журтту ынтымакташтырдым, жоолаштырбадым, бардыгы мени көрдү (урматтады, сыйлады)" [7, 90-б.]

Эстеликтерде айтылган патриоттук идеялар менен Манас эпосундагы төмөнкүдөй "Кулалы багып куш кылдым. Курама жыйнап журт кылдым. Телигуш таштап куш кылдым. Тентиген жыйнап журт кылдым - деген сыяктуу ыр саптарынын ортосунда айрыма жок экендигин ажыратуу анча кыйын эмес. Экөөндө тең эл намысы үчүн аралган чыныгы ата уулдардын жетишкендиктери үлгү өрнөк катары айтылат. Ошентип түрдүү маданий салттарда мааниси жагынан түрдүү түр түспөлгө ээ болуп келгендиктен орток термин калыптанган эмес.

Термин катары "патриот" сөзү алгач ирет 1789-1793-жылдары Улуу Француз революциясынын тушунда колдонулуп катары тарай баштаган. Элдин таламдары үчүн күрөшкөн, республиканы коргогон адамдар өздөрүн патриот деп аташкан. Алар монархияны жактагандардан дал ушул аталыш менен айырмаланышкан. Лексикологиялык сөздүктөрдө "патриот" түшүнүгүн төмөнкүдөй чечмеленет: бул "ата мекенин сүйгөн, анын бакыбат жашоосу үчүн кам көргөн, ата журтуна берилген, мекенчил" инсан. [3, с. 127].

Азыркы мезгилде бул түшүнүк төмөнкүчө чечмеленип жүрөт: "Патриот - бул ата мекенин сүйгөн, өз элине берилген, туулган жеринин кызыкчылыктары үчүн курмандыкка барууга жана эрдик жасоого даяр турган адам" [10, с.24]. "Патриот" сөзүнүн семантикасы адеп-ахлак касиети болгон патриоттуулук түшүнүгүнүн лексикалык мааниси менен аныкталат: "Патриоттуулук - бул ата мекенин сүйүү, өз ата мекенине, элине берилгендик". Бул категориянын философиялык жактан чечмелениши мындай: "Патриотизм (грек. parties - ата журт) - мазмунун ата мекенди сүйүүчүлүк, ага берилгендик, анын өткөндөгү жана учурдагы жетишкендиктери менен сыймыктануучулук, ата мекендин кызыкчылыктарын коргоого умтулуучулук түзгөн адептик жана саясий принцип, социалдык сезим" (6, с. 118). 2003-жылы жарык көргөн "Педагогикалык энциклопедиялык сөздүктө" патриоттуулукка төмөнкүдөй аныктама берилген: "...ата журтту, туулган жерди, өзүнүн маданий чөйрөсүн жакшы көрүү. Табигый сезим катары ушул нукура касиеттери анын парыз жана изгилик катары белгилүү болгон ыймандык мааниси жуурулушуп кетет. Өзүнүн ата журт алдындагы милдеттерин даана туюп билүү жана аларды так аткара жүрүүгө байыркы доордон бери диний да мааниге ээ болуп келген патриоттуулуктун изги касиетин түзөт..." [8, с. 321].

Философиялык-педагогикалык ойлом тарыхында бул түшүнүктүн ар башка кырлары дана чагылдырылып келген. Алсак, XIX кылымдын аяк чегинде жашап өткөн белгилүү орус философу жана акыны В.С. Соловьев: "чыныгы патриоттун ыймандык милдети - жалпы адамзаттагы улуттук дөөлөттөргө жана өз элиндеги адамзаттык баалуулуктарга кызмат өтөө", - деп таасын белгилеген [10, с. 378]. В.Г. Белинский патриоттуулукка жалпы адамзаттык баалуулуктар жана идеалдар да камтылат, дал ошондуктан инсан жалпы адамзаттык коомдун мүчөсү болот деген. "Өз мекенин жакшы көрүү, - деп баса белгилеген ал, - андагы адамзат мүдөөлөрдүн жүзгө ашырылышын жан дили менен каалоону билдирет. Демек мекенин сүйгөн адам ата мекендик тарбиянын маани-маңызын ачып көрсөтүүчү төмөнкүдөй социомаданий жобонун бекемделишине колунан келишинче көмөктөшүү: сүйүүгө жөндөмдүү жана жакшы көрүүгө кудуреттүү адам эң жогорку дөөлөт болуп саналат, ал эми адамдын өзүнүн эң бийик барктаган баалуулугу - бул мекен үчүн кызмат кылуу" "Любить свою родину, подчеркивал он, - значит пламенно желать видеть в ней осуществление идеала человечества и по мере сил своих споспешествовать отечественный социокультурный постулат, раскрывающий смысл воспитания: высшей ценностью является человек, умеющий и способный любить, а высшей ценностью самого человека является этому" [9, с. 489]. Орустун улуу педагогу К.Д. Ушинский патриоттуулукту тарбиянын маанилүү милдети гана эмес, кубаттуу тарбия каражаты катары да баалаган. "Өзүн жакшы көрбөгөн адам болбогондой эле, - деп жазган ал, - ата мекенин сүйбөгөн да адам жок. Бул сүйүү адамдын жан дүйнөсүнүн ишенимдүү ачкычы жана анын табиятындагы терс касиеттерге, жеке өзүнүн, үйбүлөсүнүн, уруусунун начар жактары менен күрөшүүдөгү бекем таянычы болот" [12, с. 417]. К.Д. Ушинский инсанды патриоттуулукка тарбиялоодо ар бир элдин улуттук өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарылдыгын, өзөгүндө ата мекендик маданияттын баалуулуктары турган билим берүүнүн мазмунуна балдарды элдин тарыхый басып өткөн жолун сыйлоого тарбиялоону камтуу керектигин баса белгилеген. Бул иштеги мугалимдер, тарбиячылар - жаратылыш, жашоо, илим, эне тил жана тарых, үйбүлө жана коом. Окумуштуунун педагогикалык эмгектеринде Ата мекенин сүйүү, элдик салттарды билүү зарылдыгы, эне тилин жана туулган жердин табиятын сүйүү өзгөчө дөөлөттөр катары бөлүп көрсөтүлгөн. И.А. Ильиндин философиялык-педагогикалык идеяларында мекенди сүйүү кудуретинин башаттарынын бири - бул адамдын табият менен руханий баарлашуу тажрыйбасы деп таасын белгиленген. Окумуштуунун эмгектеринде Ата журтту сүйүү өз элинин маданиятынын баалуулуктарын иштиктүү, чыгармачыл түрдө өздөштүрүү аркылуу билинери айтылган. Ал эми патриоттуулук түшүнүгү мекенди, өз элин, туулган жердин табиятын жакшы көрүү, орус элинин улуттук өзгөчөлүктөрүн түшүнүү, анын руханий башаттарын жана үйбүлөлүк тиректерин сыйлоо катары чечмеленген [4]. А.С. Макаренконун педагогикалык чыгармаларында патриот жаранды, өз кызыкчылыктарын жамааттык иштин таламдарына баш ийдирүүгө жөндөмдүү, Ата мекендин пайдасы үчүн өндүрүмдүү эмгек кылууга кудуреттүү инсанды тарбиялоонун маңызы ачылып берилген.

В.А. Сухомлинскийдин педагогикалык теориясында "Мекен" түшүнүгү өзөктүү мааниге ээ. Ал: "Адам үчүн Мекен эң кымбат, эң жаркын нерсе. Мекенсиз адам инсан болбой калат, өзүн өзү жоготот", - деп жазган. Анын көз карашы боюнча адам жашоосунун маани-маңызы, активдүү турмуштук позициясынын тиреги Ата мекенди сүйүү болуп саналат: "Адамдын дил өзөгү - Ата журтту сүйүү сезими - бала чактан калыптанат. Өспүрүм куракта жана бойго жеткен жаш чагында ким туулган жеринин жүздөгөн чакырым жолдорун басып өткөн болсо, ал Мекенинин кооздугун, ага тамырлаш экендигин сезе алат. Мындай улуу сезим бала, өспүрүм үчүн жөн гана жакшылык салтанат курган учурларда эле жагымдуу болбойт. Жакшылыктын жениши, сулуулуктун, акыйкаттын салтанаты - бул ал үчүн жеке бакыт. Адамдын патриоттуулук өзөгүнүн калыптануусу дал ушул бакытты аңдап билүүдө турат" [11, с. 14]. Патриоттук тарбияда Сухомлинский эне тилди билүүгө, туулган жерди жана эмгекчилдикти жакшы көрүүгө өзгөчө көңүл бөлгөн. Маданияттагы "патриоттуулук" феноменинин өнүгүшүн чечмелөөнүн да бир нече ыкмалары бар. Патриоттуулукту калыптандыруудагы табиятчордончул (табиятты башкы орунга койгон), теочордончул (кудайды башкы орунга койгон), социочордончул (коомду башкы орунга койгон) жана антропчордончул (адамдын ңзн башкы орунга койгон) өнүттөрдүн ар биринин жактоочулары өз чындыгын далилдөө үчүн ачык-айкын жана талашсыз жүйөлөр колдонушат. Бирок бул концепциялар патриоттуулук, Ата мекен, Ата журт сыяктуу татаал, интегралдуу

түшүнүктөрдү акыр аягына жеткире чечмелөөгө жарабайт. Философ-энциклопедиячы А.Ф. Лосев: "Мекен ... жөн гана аймак эмес, ал улут, социалдык жашоо деген түшүнүктөр менен да чектелбейт. Мекен деген Мекен. Мен мунун абдан зор, улуу, адам табиятынан бийик турган нерсе экендигин билем. Ал кандайдыр бир ажайып, дилге жакын жана асыл нерсе экендигин билем". Бул өңүттөр конкреттүү патриоттуулукту калыптандырууга багытталган билим берүү программаларын түзүүдө жетилүү факторлорунун негизги типтерин караштырып, эске алууга мүмкүнчүлүк берсе да, алардын ар биринде ички карама-каршылыктар бар. Патриоттуулуктун көптөгөн элементтери бир эле убакта коргоочу, жаратман да, кыйратуучу да касиеттерге ээ. А.Н. Выршиков тарабынан патриоттуулуктун төмөнкүдөй негиздери же башаттары белгиленип көрсөтүлгөн: Табигый негиздер. Алгач патриоттуулук көчмөн элдерге мүнөздүү келип, үйбүлө, уруу мүчөлөрүнүн ортосундагы кандаштык байланыш менен сакталып турган. Руханий-адептик негиздер. Патриоттуулук адамдарды руханий карым-катыштар жана ыймандык милдеттер (парыздар) менен бириктирип турат. Руханийлик - бул эң оболу элдин дини, идеологиясы жана маданияты. Саясий негиздер. Саясий жактан алганда патриоттуулук элдин учурдагы бийликти, башкаруу формаларын, мамлекеттин саясий түзүмүн, анын келечек багыттарын жана өнүгүү максаттарын колдошун билдирет. (А.Н.Выршиков) А.В. Беляев патриоттуулук "жарандык" түшүнүгүнүн курамдык бөлүгү болуп саналат да, ата журттун кызыкчылыктарын көздөгөн ниет ыклас жана активдүү аракеттер менен өлчөнөт деп эсептеген. Моралдык-психологиялык сезим катары патриоттуулук мекенди жакшы көрүүдөн, анын ийгиликтери менен сыймыктануудан, кемчиликтери үчүн кыжаалат болуудан, туулган жерин коргоого даяр туруудан билинет. Ал эми Социалдык-нравалык принцип катары мекендин бүтүндүгүн сактап, өнүктүрүү максатында жарандарды бириктирүүгө, алардын ынтымагын бекемдөөгө кызмат кылат. Адамгерчиликсиз, демократияга каршы системаларда патриоттуулук жобосу бурмаланат: "Мекенди сүйүү учурдагы мамлекеттик-саясий тутумга берилгендик менен алмаштырылат. Андыктан башкаруучу төбөлдөрдүн кызыкчылыктарына туура келген нерселердин баары мекен үчүн пайдалуу деп эсептелип калат". [1, с. 204]. Мындай социалдык коллизиялар чыңалуулар белгилүү этапта бардык мамлекеттердин тарыхында учурайт. Буга классикалык мисал катары Фашистик Германиянын тарыхын көрсөтүүгө болот. Миллиондогон адамдар Гитлер жана анын пикирлештеринин адамзаттык дөөлөттөргө каршы саясий идеологиясына ишенишип бүткүл адамзат алдында арылбас айыптуу болушту. Патриотизм түшүнүгүн бир жактуу чечмелөө практикасы мурдагы Совет доорунда да кездешпей койбойт. Алсак, расмий негиздеги коомдук илимдер советтик патриоттуулукту иликтеп, үгүттөгөн да, эң оболу ошол кезде үстөмдүк кылган таптык-идеологиялык догматтардын алкагында чечмеленген.

Ошол эле убакта ал мезгилди (XX кылымдын 20-жылдарынан 80-жылдарына чейинки мезгилди) патриоттуулукка тарбиялоо маселелери бир тараптуу изиденген доор дегенден алыспыз. Советтик педагогдордун патриоттуулукка тарбиялоо арналган эмгектери коммунисттик тарбиялоо теориясынын дөөлөттөрүнө негизделсе да, атайын көңүл буруп, кыйла калыс баа берүүгө арзыйт. Совет доорундагы педагогикалык адабияттарда окуучуларды патриоттуулукка тарбиялоого зор көңүл бурулуп, туулган жерди жакшы көрүү сезими социалисттик коомдук түзүмгө берилгендик жана анны коргоого даяр туруучулук менен айкалышып турууга тийиш экендиги баса белгиленип келген. (Б.Т.Лихачев, И.Ф.Харламов, Ю.К.Бабанский жана башкалар). Биздин изилдөө үчүн советтик патриоттуулуктун мазмунун талдаганда И.Ф.Харламовдун бул түшүнүккө өз маданиятын жакшы көрүүчүлүктү жана ага берилгендикти кошо камтыган аныктамасы маанилүү болуп турат. Патриоттуулук түшүнүгүн караштырууда Б.Т.Лихачевдун пикири да биздин кызыктырат. Ал бул түшүнүк Мекенди, туулуп өскөн жерди сүйүүнү, өз элинин тарыхый эрдиктери менен сыймыктануу сезимин да камтыйт деп эсептейт. Бирок, ошондой болсо да патриоттук тарбиянын теориялык маселелерин иштеп чыгуу боюнча советтик педагогика илиминде рационалдуулуктун элементтери арбын болгондугу акыйкат. Биз үчүн айрыкча И.Ф. Харламовдун баланын өз элинин маданиятын кастарлоо, сактоону советтик патриоттуулуктун маанилүү мазмундук элементи катары караганы өзгөчө маанилүү [13].

Патриотизм түшүнүгүн андоодо Лихачев Б.Т., Волков Г.Н. сыяктуу окумуштуулардын позициялары да өзгөчө маанилүү. Алар "советтик патриотизмдин" мазмундук чектерин өз элинин тарыхын таанууга умтулуу, ата-бабалардын баскан жолу, каарман жашоо өрнөктөрү менен сыймыктануу, эне тилди, элдик маданиятты сүйүү, өздөштүрүү сыяктуу этномаданий параметрлерди алдынкы планга алып чыгууга далалат кылышкан. Мындай теориялык көз караштар айрыкча улуттук дөөлөттөргө салкын көз караштагы Европалык мамлекеттер үчүн өтө маанилүү.

Адабияттар:

1. Беляев А.В. Социально-педагогические основы формирования гражданской ответственности учащейся молодежи - Ставрополь: Изд-во СГУ, 1997.- 204 с.
2. Выршиков А.Н. Военно-патриотическое воспитание школьников: теория и практика.-М.: Педагогика, 1990.-148 с.
3. Даль А.Р. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. - М. Русский язык, Т. А-3. 1981. - С.699, Т. 2 И-О, 1979. - С.799., Т.3. П, 1980. - 555 с.
4. Ильин И.А. Путь к очевидности. М.: Республика, 1993. 243 с. С.128.
5. Лихачев Б.Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей (теоретико-исторический анализ воспитательных ценностей в России в XIX-XX веках): Самара, Из-во СИУ 1978-141 с.
6. Новая философская энциклопедия. - М.: Мысль, 2000. - Т. 1. 345 с.

7. Орхон-Енисей тексттери , Фрунзе, "Илим", 1982.- 239.б.
8. Педагогический энциклопедический словарь/ Гл.ред. Б.М.Бим-Бад - М.: Большая Российская энциклопедия, 2003; С
9. Педагогическое наследие / Белинский В.Г., Герцен А.И., Чернышевский Н.Г., Добролюбов Н.Г. / Составитель А.Ф. Смирнов. - М.: Педагогика, 1985. - С.129.
10. Соловьев В.С. Сочинения. В 2 т. Т. 1. М., 1988.150 с.
11. Сухомлинский В.А. Родина в сердце. - М.: Молодая гвардия, 1980.
12. Ушинский К.Д. Собр.соч. - М.-Л., 1952. Т.Н. -727 с.
13. Харламов И.Ф. Педагогика. Учебное пособие, М.: Юристь, 1997, 512 с.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.Б.
